

PEDER LÆRKE NIELSEN

Kritiken av lönearbetarfamiljen

En analys av reproduktionens arbetsprocesser och sociala relationer måste börja med att utreda förhållandet mellan familj och kapitalism, mellan produktion och reproduktion. Peder Laerke Nielsen hävdar här arbetskraftens varuform som central metodisk infallsvinkel, eftersom denna utgör förmedlande länk mellan lönearbetarens produktiva och reproduktiva existens. Det är tvånget att sälja sin arbetskraft som ytterst bestämmer familjens utformning, villkor och motsättningar.

Samhällsutvecklingen under den senaste högkonjunkturen har på många sätt satt frågetecken för den kärnfamilj, som var den borgerliga ideologins ideal och också arbetarrörelsens mål och förhoppning.

Av väsentlig betydelse för detta var – åtminstone i Skandinavien – att lönearbetet under denna period utbreddes till att omfatta huvuddelen av befolkningen genom ett ökat statligt och privatkapitalistiskt arbetskraftsbehov, som till stor del fylldes genom en utvidgning av kvinnornas lönearbete.

Dessa förändringar skedde och sker på ett motsättningsfullt sätt både på det individuella och det samhälleliga planet. De har å ena sidan öppnat perspektivet för en grundläggande ändring av könsförhållandet i lönearbetarklassen i riktning mot jämställdhet, å andra sidan markerat den reella ojämlikheten som ett centralt problem. De har demonstrerat familjens beroende av samhällsutvecklingen och gett upphov till ett växande antal officiella analyser av utvecklingens olika aspekter, bl a för att kunna anpassa den statliga politiken.

Karaktäristiskt för den borgerliga vetenskapen på området är att den rör sig inom kapitalismens ramar, tar denna som en given förutsättning.

Inför detta har kvinnorörelsen på olika vis försökt utveckla en mer djupgående kritik av förhållandena. Samtidigt har det varit en genomgående kritikpunkt mot huvud-

strömmen i den marxistiska teorin att den bortsåg från könsförhållandet och familjerektionerna, det särskilda kvinnoförtrycket osv.

Två typer av konsekvens har dragits av detta. Den ena består i ett avvisande av den marxistiska teorin och kapitalismkritiken såsom användbar för en teori och kritik av kvinnoförtrycket. Den andra har bestått i olika försök att utveckla den marxistiska teorin till att också omfatta kvinnoförtrycket och familje/privatlivsrelationerna.

Såvitt jag kan se kan en teoretisk kritik som har socialismen som perspektiv, endast följa den sistnämnda lösningen. Analysen av lönearbetarnas privata liv och de relationer som dessa är organiserade i, måste kunna förenas med kritiken av kapitalismen som sådan.

Med denna utgångspunkt uppstår emellertid ett centralt metodiskt problem, som gäller det kapitalistiska samhällets strukturella åtskillnad mellan produktionen och individernas reproduktion. Även om man naturligtvis kan identifiera olika relationer av påverkan mellan dessa två områden, så står det å andra sidan också klart att de är olika, inte bara utifrån de processer som äger rum i dem; utan också utifrån de principer som omedelbart reglerar dessa processer.

Om kritiken av lönearbetarfamiljen och av reproduktionens förhållanden överhuvudtaget skall utgöra en sammanhängande

del av den bredare kapitalismkritiken, så måste därför problemet med *förhållandet* mellan produktion och reproduktion klaras ut, dvs hur familjen hänger ihop med kapitalismen.

För att precisera problemet som det ställs här, kan det vara ändamålsenligt att ge en grov skiss av två andra infallsvinklar till familjeanalysen.

Den ena försöker förstå den nuvarande lönearbetarfamiljen i ett historiskt perspektiv som griper tillbaka på de förkapitalistiska samhällsformernas familjetyper för att i dessa finna grunden för den nuvarande familjen.

Ett sådant betraktelsesätt är inte nödvändigtvis felaktigt, men det innebär lätt att en rad centrala frågor försvinner. Själva familjebildandet tas för givet; det framträder som något naturligt, dvs som något som inte i sig självt skall förklaras. Kritiken av kapitalismen blir en kritik av de svårigheter och den upplösning som denna ursprungliga familj utsätts för. Det politiska perspektivet kan till sina konsekvenser knappast undgå att bli tillbakablickande.

En annan infallsvinkel försöker bestämma lönearbetarfamiljen genom dess funktion.

Detta är heller inte nödvändigtvis absolut felaktigt, så tillvida som en analys av familjens funktion måste ingå i bestämningen av den.

Problemet uppstår när man upprättar en implicit identitet mellan funktionsbestämning och en bestämd social organisation, t ex familjen. Hushållsarbete, sexualitet, uppfostran osv är alla funktioner hos familjen, men varför är de det, varför ombesörjs de i en familjeorganisering?

Om inte sådana frågor dras in i analysen, kommer familjen också här att uppträda som något förutsatt, som något givet.

I den marxistiskt inspirerade familjeforskningen karakteriseras lönearbetarfamiljens funktion av att den tjänar reproduktionen av varan arbetskraft.

Med detta har vi preciserat att lönearbetarfamiljen måste förstås i förhållande till att arbetskraften är en vara under det kapitalistiska produktionssättet och har därmed antytt var vi skall fokusera, när förhållandet

mellan detta produktionssätt och familjen skall undersökas.

Men om man skall undvika att familjeorganiseringen av arbetskraftens reproduktion också ur denna synvinkel tas som en given utgångspunkt, så måste man mer noga undersöka vilken förbindelse som finns mellan detta att arbetskraften är en vara och att den reproduceras i familjen. Detta blir syftet i det följande.

Eftersom begreppet arbetskraftens varuform spelar en central roll i argumenteringen, skall vi kort ange vad som menas med det.

Som bekant förutsätter den kapitalistiska formen av utsugning (dvs mervärdesproduktionen) att arbetskraften är en vara som köps och säljs. En vara vars värde bestäms av dess (re-)produktionskostnader.

Värde i den sistnämnda betydelsen refererar till ett kvantitativt förhållande. När prisets – alltså lönens – svängningar kring värdet dras in, pekar man också på ett kvantitativt förhållande.

Dessa kvantitativa aspekter och deras samband med kapitalackumulationen har självklart avgörande betydelse för lönearbetarnas reproduktionsvillkor och hela existens. Men det är i sig självt knappast möjligt att utifrån detta nå fram till någon förståelse av det sätt som reproduktionen är organiserad på eller de motsättningar som präglar den.

Men arbetskraftens varubestämning har också en kvalitativ sida som gäller det förhållandet att arbetskraften överhuvudtaget köps och säljs som vara, att den överhuvudtaget antar varuform. Att arbetaren måste leva av att sälja sin arbetskraft, dvs vara varuägare och inrätta sin tillvaro efter det. Detta är ju i realiteten det mest grundläggande förhållandet som förutsätts, när man reflekterar över de kvantitativa rörelsernas betydelse.

Resten av denna artikel kan därför läsas som en argumentation för att arbetskraftens varuform är en central metodisk infallsvinkel till analysen av sambandet mellan kapitalism och familj. Det är då på intet sätt fråga om någon färdig familjeanalys, snarare är avsikten att göra sannolikt att varuformsbegreppet kan användas i en sådan analys.

Förhållandet mellan den kapitalistiska produktionen och arbetskraftens reproduktion

Förhållandet mellan produktion och reproduktion karakteriseras under kapitalismen *både* av en åtskillnad och ett samband. Som tidigare nämnts är åtskillnaden grunden för att reproduktionens organisering i en familj skall kunna betraktas isolerat från kapitalförhållandet så som något förutsatt eller naturligt.

Åtskillnaden och sambandet är emellertid två sidor av samma sak. De hänför sig båda till det grundläggande förhållandet att kapitalistisk produktion förutsätter lönearbete, dvs förutsätter att arbetskraften finns som vara.

I detta förhållande ligger att varan arbetskraft måste produceras innan den träder ut på marknaden, dvs innan den kan köpas av kapitalet.

Köp och försäljning av varan arbetskraft är en bestämd form av social relation, ett bestämt sätt att sätta produktionsmedel och arbetskraft i förbindelse med varandra på. Denna sociala relation förutsätter som sagt en åtskillnad: varan måste vara framställd innan den kan säljas/köpas. För att förbindelsen mellan produktion och reproduktion skall kunna ha formen av ett varuutbyte måste produktion och reproduktion själva vara åtskilda.

Denna grundstruktur gör sig gällande som en strukturering av lönearbetarens tillvaro och får en särskild karaktär genom det förhållandet att lönearbetarens arbetskraft är bunden till lönearbetaren som person. I och med försäljningen av arbetskraften måste personen följa denna och ingå i produktionsprocessen som bihang till sin arbetskraft, för att härigenom underkasta och inrätta sig efter köparens användning av den.

I jämförelse med detta framträder den reproduktiva existensen såsom frihet, men också endast jämfört med detta.

Den reproduktiva existensen präglas i realiteten av ett dubbelbottnat förhållande. Å ena sidan platsen för lönearbetarens handlingsfrihet, platsen där personen och

personens vilja kan utvecklas. Å andra sidan frihet på bestämda villkor: arbetskraften måste reproduceras.

Denna dubbelhet har konsekvenser för reproduktionens utformning.

Reproduktionens samhälleliga struktur

Detta något oprecisa begrepp – samhällelig struktur – används här för att beteckna reproduktionssfärens uppdelning i ömsesidigt avgränsade enheter. Denna avgränsning återfinns både i den tingliga och den sociala strukturen. Varje iakttagelse av lönearbetarnas bostadsområden och de sociala relationer som karakteriserar dem, bekräftar detta. Betingelserna för omedelbar materiell och social solidaritet förefaller starkt begränsade. Den reproduktiva existensen är bunden till mycket snävare sammanhang. På motsvarande sätt är individens problem bundna till att finna en lösning inom dessa avgränsade sammanhang eller hänvisade till en statligt förmedlad 'solidaritet', som i huvudsak lämnar grundstrukturen intakt.

Om vi håller fast vid att reproduktionens organisering och utformning tillfaller lönearbetarna själva, så vore det felaktigt att söka orsakerna till den ovan beskrivna parcelleringen och ömsesidiga avgränsningen i reproduktionssfären i ett utifrån (i ordets enkla mening) påfört tvångsförhållande t ex i kapitalets intresse, i en påtvingad boendestruktur o d.

Tvärtom måste dessa orsaker sökas i lönearbetarnas assimilering av givna levnadsvillkor. Vi måste fråga vad som gör att lönearbetarna själva håller fast vid avgränsningen i sin reproduktiva existens.

Arbetskraften är bunden till personen. Det är grunden för att denna person får sin tillvaro strukturerad i en produktiv och en reproduktiv existens. Men härtill kommer att arbetskraften är bunden till personen i betydelsen en enskild person. För lönearbetarna betyder detta att just försäljningen av hennes/hans arbetskraft blir avgörande för hans/hennes individuella existens.

Arbetskraftens varuform betyder att den

grundläggande relationen för upprätthållandet av tillvaron är ett individuellt kontrakt mellan kapital och lönearbetare. Bara undantagsvis och utan någon garanti för att det kan utgöra ett permanent förhållande, köps arbetskraften utifrån ett på förhand avgränsat kollektiv av lönearbetare och då aldrig utifrån ett sammanhang som har sin utgångspunkt i reproduktionens organisering, utan utifrån produktionsprocessrelevanta motiv såsom den särskilda kvalifikation som ett sådant kollektiv kan ha.

Inte heller lönearbetarnas fackliga organisering och kollektivavtal ändrar på något avgörande sätt det individuella förhållandet mellan lönearbete och kapital. Detta sätter bara ramar för denna individualitet.

Denna grundläggande relation i försäljningen av arbetskraften betyder i cirkulationssfären (dvs på arbetsmarknaden) att lönearbetarnas inbördes förhållande är konkurrensen, som – återigen på grund av sammanbindningen mellan arbetskraft och person – sträcker sig in i produktionen.

När det gäller reproduktionen innebär denna aspekt av arbetskraftens varuform att reproduktionens betingelser, dvs lönen och det sätt och den omfattning i vilken arbetskraften har förbrukats, likaså förmedlas genom denna individuella relation.

Lönearbetarnas framgång eller fiasko som försäljare av arbetskraft kommer ultimativt till uttryck på arbetsmarknaden och gör det i en individualiserad form.

Även om det vidare är på så sätt för lönearbetarna att de i produktionen ingår i ett kollektivt sammanhang, i ett kooperativt förhållande, så är det ett sammanhang som fastställs av kapitalet. På motsvarande sätt avgör kapitalet om den ene eller andre arbetaren har de nödvändiga kvalifikationerna till det ena eller andra arbetet, om den ene eller andre arbetaren överhuvudtaget är användbar.

När det gäller en given produktionsprocess uppträder den enskilde arbetaren därför alltid såsom principiellt utbyttbar; hans/hennes relation till denna är tillfällig.

Även om produktionsprocessen utgör ett kollektivt sammanhang, så är detta sammanhang alltså etablerat på en individuellt för-

medlad inordning och den upplöses på motsvarande sätt.

I kapitalackumulationens konjunkturella rörelser och därmed sammanhängande produktivkraftförändringar visar sig på ett samhälleligt plan bestämda mönster i det absoluta arbetskraftsbehovet och i behovet av bestämda kvalifikationer. Ett behov som avspeglar sig i bättre eller sämre marknadsvillkor för bestämda grupper av lönearbetare.

För den enskilde lönearbetaren uppträder dessa rörelser på ett grundläggande sätt förmedlade i en individuell form, och därför som något hon/han måste förhålla sig individuellt till.

Själva formen i förhållandet mellan lönearbetare och kapital framtvingar ett individuellt perspektiv i tillvaron som det avgörande. Ingen lönearbetare kan frigöra sig från sambandet mellan den individuella framgången på arbetsmarknaden, arbetsinsatsen, arbetsvillkoren och den förvärvade lönen å ena sidan och reproduktionens möjligheter (utifrån lönenivån) och de specifika reproduktionsbehov som följer av en bestämd förbrukning av arbetskraften å den andra.

Detta betyder för organiseringen av reproduktionen att varje mer djupgående materiellt eller socialt engagemang i andra lönearbetares reproduktion bryter med detta individuella sammanhang och kan därmed bli ett hot mot den enskildes existens eller en begränsning av den enskildes möjligheter.

Även om lönearbetarna lyckas att i viss omfattning sätta sig över detta förhållande genom en eller annan bredare organisering av reproduktionen, kommer upplösningen alltid att finnas där som en latent möjlighet så länge arbetskraftens varufom är oantastad, alltså så länge lönearbetet är existensvillkoret.

En omedelbar ömsesidighet och solidaritet i reproduktionen kommer således att hotas av arbetslöshet, där reproduktionsenheten skall upprätthållas med ett begränsat antal löneinkomster, och där de som faktiskt förvärvar dessa inkomster måste se sin reproduktionsnivå reducerad av samma skäl. Olika arbetsvillkor eller uppdelningen i arbetande och icke-arbetande kommer att ska-

på olika behov när det gäller reproduktionens innehåll. Den geografiska rörlighet som kan vara nödvändig för att bibehålla lönearbetet, kommer i motsättning till bevarandet av reproduktionsenheten. Osv.

Dessa tvångsförhållanden som gäller hur lönearbetarna disponerar både inkomst och reproduktionstid, internaliseras säkert också medvetandemässigt, dvs blir en del av lönearbetarens själv- och samhällsuppfattning.

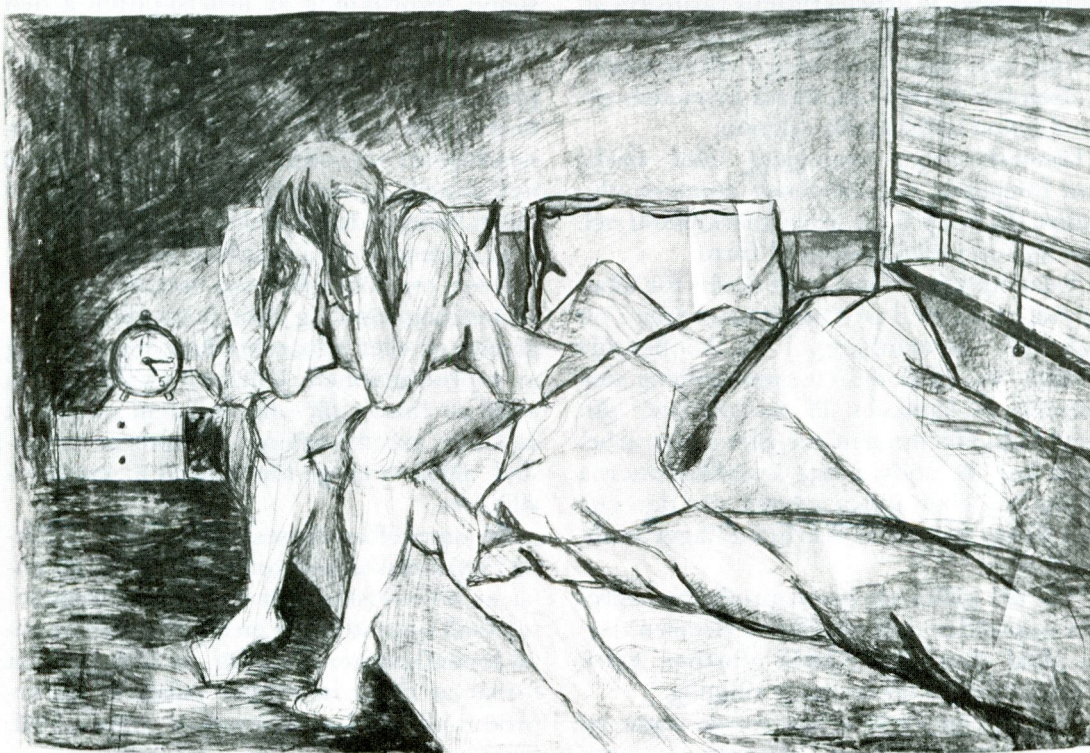
Även om den enskildes möjlighet att sälja sin arbetskraft och de villkor som detta sker under bestäms av kapitalets samhälleliga rörelse, så krävs det ändå samtidigt att vederbörande förhåller sig aktivt till sin arbetskraft, dvs försöker disponera den målmedvetet, tex genom att tillföra den ändrade kvalifikationer, genom reglering av arbetsinsatsen och genom disponering av dess reproduktion.

För den enskilde lönearbetaren måste existensvillkoren därför också i viss omfattning

framstå som resultatet av egna dispositioner och på motsvarande sätt andras existensvillkor såsom resultatet av deras dispositioner.

En internalisering av dessa förhållanden måste naturligtvis stärka och fördjupa den materiellt grundade tvångsmässiga avgränsningen av reproduktionen.

Med detta har jag inte sagt att lönearbetarna är hänvisade till total isolering i reproduktionssfären eller till kärnfamiljens snävare sammanhang. Det finns i större eller mindre omfattning ett socialt umgängesmonster med utgångspunkt i släktskap, arbetsplatsen eller grannskapet. Men i dessa monster finns dolda gränser, som bestämmer umgängets omfattning och karaktär. Detta utvecklas endast ytterst sällan så långt att det angriper den snäva reproduktionsorganiseringen. Omvänt bevarar umgänget ofta ett element av tillfällighet, som visar sig såsom upplösning när den enskilde lönearbetaren flyttar, byter arbete, blir arbetslös etc.

Gunvor Nordström: Skiss till gobeläng, "Morron", 1973. Foto Anna Lena Lindberg.

Den här omtalade avgränsnings- individualiserings- eller partikuleringstendensen som under det kapitalistiska produktionssättet präglar lönearbetarnas reproduktiva existens, måste ses som ett element i produktionssättets samlade blockering av utvecklingen av omedelbara mellanmännsliga relationer och av ett kollektivt bearbetande av samhällsbestämda förhållanden med utgångspunkt i individernas behov.

Som sådan står reproduktionen i linje med produktionsprocessen där individerna som bihang till den arbetskraft de har sålt, ingår i ett sammanhang som förvisso är kooperativt, men kooperativt utifrån kapitalets värdeökningslogik.

Vidare i linje med cirkulationsprocessen där konkurrensförhållandet motsäger varje omedelbar männslig relation.

I var och en av dessa tre sfärer, som är ett led i det kapitalistiska produktionssättets struktur och som uppdelar lönearbetarens existens, präglas och styrs denna existens av värde- och mervärdeproduktionens logik genom de sociala former denna förutsätter.

Den reformistiska arbetarrörelsen har hittills i kapitalismens historia inte förmått att på ett avgörande sätt ändra på detta förhållande, vilket bl a kommer till uttryck i betydelseinnehållet i dess användning av begreppet 'solidaritet', som i realiteten aldrig gäller omedelbara mellanmännsliga relationer utan däremot statliga eller fackföreningsmässigt organiserade ingrepp och fördelningsåtgärder, som inte angriper den enskilde lönearbetarens tvångsmässiga hävdande av sin individualitet som arbetskrafts-varuleverantör.

Hittills i detta avsnitt om reproduktionens samhälleliga struktur har vi i stort sett undvikit termen familj.

Det beror på att de resonemang och argument som lagts fram, inte bara gäller om reproduktionsenheten är kärnfamiljen utan också om denna enhet är reducerad till en enskild vuxen person med eller utan barn.

Faktiskt är det så att ett konsekvent fullföljande av tankegången om arbetskraftens varuform måste leda till frågan: varför bildar lönearbetaren överhuvudtaget familj? Familjebildningen betyder ju en modi-

fiering av den individualitet i reproduktionen som varuformen verkar peka på.

Enligt min uppfattning är det just en avgörande fördel med den här tankegången att denna fråga framtvingas så tydligt. Det hindrar att familjen kommer att uppträda som en given förutsättning i de teoretiska resonemangen. Vidare har frågan inte framtvingats på en formell eller abstrakt grundval; den ställs tvärtom specifikt som frågan om varför *lönearbetare* bildar familj, och den ställs mot bakgrund av deras grundläggande existensvillkor som lönearbetare.

Familjen

Alla lönearbetare lever inte i familj. Familjen har fram genom kapitalismens historia varit den typiska eller eftersträlvade sättet för lönearbetare att organisera reproduktionen på, men dess förekomst har växlat i omfattning. Detsamma gäller dess stabilitet.

En noggrannare undersökning av dessa variationer skulle säkert kunna bidra till att avslöja vad som under växlande historiska betingelser har varit bestämmande för familjebildningen bland lönearbetare. Arbetslöshet, bostadsbrist, omfattning och typ av statliga insatser osv har och har haft betydelse för dessa variationer.

Det är inte min avsikt att här gå in i detalj på dessa förhållanden. Jag skall inskränka mig till att skissera hur överväganden utifrån arbetskraftens varuform kan bidra till en förståelse av väsentliga drag hos lönearbetarfamiljens 'inre liv' i ett samhälleligt sammanhang. Härigenom håller vi samtidigt kvar frågan om vad som egentligen konstituerar eller motiverar denna organisering av reproduktionen.

En diskussion av familjeorganiseringen innebär en diskussion av den könsbestämda arbetsdelningen, vilken återigen gäller hushållets skötsel och fortplantningen (inkl passning och uppfostran av barn).

Dessa två element i familjens 'funktioner' är inte nödvändigtvis de enda. Men eftersom de är de mest centrala för familjen och dess arbetsdelning, skall diskussionen begränsas till dem.

I den löpande debatten behandlas och omtalas dessa två element ofta som ett enda, vilket motsvarar den realiteten att de i allt väsentligt båda sköts av kvinnor. Här skall de emellertid behandlas var för sig utifrån den tesen att de inte har samma ställning när det gäller att förklara familjebildningen och arbetsdelningen.

Hushållsarbetet

Arbetskraftens reproduktion innebär en viss mängd hemarbete sammansatt av olika arbetsprocesser.

I den nyare familjediskussionen har man gett olika förklaringar till hemarbetets existens. Eftersom hemarbetet ingår i den könsliga arbetsdelningen blir dessa förklaringar samtidigt ramar för att förstå denna arbetsdelning.

Några av dessa ståndpunkter skall här grovt skisseras.

Ett sätt att förstå hemarbetet på är att se det som en feodal kvarleva och därmed som ett förhållande som inte är inneboende i det kapitalistiska produktionssättet. Utifrån detta måste den könsliga arbetsdelningen på motsvarande sätt förstås som motiverad utifrån arbetsdelningen i de förkapitalistiska familjeformerna.

En sådan uppfattning bidrar till hela bilden av lönearbetarfamiljen som den kontinuerliga vidareförandet av en överhistorisk eller naturgiven familjeinstitution.

Ett konsekvent genomförande av denna tankegång måste komma till det resultatet att familjeinstitutionen och dess makt/förtrycksmekanismer i sig själva är den centrala nyckeln till att förstå kvinnoförtrycket.

Familje- och kapitalismkritiken blir här igenom delvis om än inte helt åtskilda.

Till den andra ytterligheten går sådana uppfattningar som ser hemarbetet som värde- och t o m mervärdeskapande, alltså som det mest kapitalistiska man kan tänka sig.

I anknytning till detta kan också nämnas den kritik som ibland framförs mot det förhållandet att hemarbetet inte tillmäts något värde, att det är ett gratisarbete.

Dessa uppfattningar pekar fram mot det

politiska kravet på avlöning av hemarbetet som ett led i en strategi för kvinnornas jämställdhet/frigörelse.

Kan hemarbetet förstås som en feodal kvarleva, som värdeskapande eller som något som utan vidare kan åsättas ett värde?

Här tycks den första ståndpunkten omedelbart vara riktigare än den andra. Produkten av arbetsprocesserna antog under feodalismen inte någon värdeform, var inte varor; utan endast bruksvärden. Detsamma måste man säga om hemarbetets produkt. Den städning, den mat osv som produceras i hushållet förmedlas inte över en varumarknad utan konsumeras omedelbart. Inte heller den arbetskraft som förbrukas i hemarbetet förmedlas över en marknad. Då varken produkt eller arbetskraft antar varuform, knyts heller inte någon värdesättning (i form av ett pris resp en lön) till dem.

I kapitalismens utveckling kan dock spåras en tendens till att framställningen av produkter som tidigare låg hos hushållet vid en senare tidpunkt underläggs en kapitalistisk produktion. Detta kan ske antingen genom att konsumtionsvarornas färdighetsgrad blir större eller genom att deras kvaliteter ändras, så att man sparar arbetskraft i hushållet.

Med övergången till kapitalistisk produktion förmedlas dessa tidigare hushållsprodukter som varor och de framställs genom vanligt lönearbete. Detta är överhuvudtaget det sätt varpå dessa produkter och denna arbetskraft kan åsättas ett värde; men det ändrar ingenting hos det kvarvarande hemarbetet.

Om den arbetskraft som används i hushållsarbetet, skall betalas särskilt, måste det ske genom en instans som inte är underställd den kapitalistiska marknadsregleringen, typiskt alltså staten. Lön för hemarbete blir därför i realiteten en social- eller familjepolitisk åtgärd i linje med de åtgärder som i Danmark och säkert också i andra länder är kända såsom en omfördelning mellan försörjare och icke-försörjare. Där finns dock den viktiga skillnaden att en sådan åtgärd knyts till den person som faktiskt sköter hemarbetet, alltså i överväldigande grad kvinnor. Frågan är om inte en sådan

åtgärd, ifall den överhuvudtaget gick att genomföra, skulle binda kvinnorna till hemarbetet och låsa fast den könsliga arbetsdelningen och beroendet.

Vi nämnde ovan att förståelsen av hushållsarbetet som en feodal kvarleva var riktig så tillvida att den pekade på att det är frågan om en bruksvärdeproduktion.

Därutöver är det dock svårt att få någon mening i ett sådant kvarlevebegrepp. Det kan i alla fall inte vara frågan om en isolerad ö av feudala arbetsprocesser. Tvärtom är hushållsarbetet ett led i den totalkapitalistiska reproduktionsprocessen. Det har försäljningen av arbetskraften som sin förutsättning och dess medel förvärvas som kapitalistiskt producerade konsumtionsmedel.

Detta förklarar dock inte varför hushållsarbetet överhuvudtaget finns och utgör ett nödvändigt element i arbetskraftens reproduktion. Men det kan verka konstigt att den kapitalistiska utvecklingen av konsumtionsmedelsproduktionen inte för längesedan har lett till att dessa arbetsprocesser har försvunnit, om de endast skall förstås som feudala kvarlevor.

I stället för att söka förklaringen till hemarbetet under kapitalismen i kapitalismens förhistoria, skulle man kunna försöka att förklara det utifrån kapitalismen själv.

Hemarbetet ombesörjer som sagt arbetskraftens reproduktion och dess förutsättning är arbetskraftens försäljning, när man bortser från de kompletterande och kompenserande åtgärder, som via den statliga omfördelningen har byggts upp omkring detta grundförhållande.

I diskussionen om reproduktionens samhälleliga struktur argumenterades för att arbetskraftens varuform framtvingade en bestämd avgränsning av reproduktionen. Här till kommer den åtskillnad mellan produktion och reproduktion som följer av samma varuform.

Hushållsarbetet kan nu förstås som utfyllnaden av det på så sätt bestämda privata existensfältet. Det omfattar de nödvändiga arbetsprocesser, som vid en given historisk tidpunkt inte kan isoleras från detta fält utan att det betyder ett upphävande av det privata överhuvudtaget, av den handlings-

och dispositionsfrihet som bara hör reproduktionen till.

Tankegången kan belysas med städarbetet i bostaden. En kapitalistisk organisering av detta arbete skulle betyda ett ingrepp i privatlivet. Tidpunkt, omfattning och kvalitet hos den utförda städningen måste då med nödvändighet standardiseras. Detsamma måste bostadens inrättning. Motsvarande gäller matlagningen. Kort sagt, en omedelbar kapitalisering av dessa områden skulle innebära en grundläggande motsättning till reproduktionen som platsen för lönearbetarens fria dispositionsrätt, en motsättning till lönearbetaren som 'varuproducent'.

Kapitaliseringen måste därför ske indirekt på det tidigare nämnda sättet.

Om dessa resonemang är riktiga, betyder de att hemarbetets existens, dess organisering och omfattning är knutna till lönearbetet, dvs har sin grund i lönearbetarens särskilda existensvillkor.

Som sådant utgör hemarbetet ett nödvändigt moment i arbetskraftens reproduktion och ingår därför i bestämningen av arbetskraftens värde.

Det kan därför vara tvivelaktigt eller i alla fall oprecist att hävda att hemarbetet inte betalas.

För en noggrannare undersökning ingår i hushållsarbetet en viss mängd arbetsredskap och arbetsobjekt, som finns på marknaden som konsumtionsvaror. Vidare ingår en viss förbrukning av arbetskraft som reproduceras genom konsumtion av en del av hemarbetets produkter.

Förbrukningen och reproduktionen av denna arbetskraft försiggår alltså helt inom den privata reproduktionsenhetens ramar. Kostnaderna för att reproducera denna arbetskraft är en del av de samlade reproduktionskostnaderna för den arbetskraft, som uppträder på arbetsmarknaden och köps av kapitalet. Man måste därför säga att i det pris som kapitalet betalar för arbetskraften, i den lön som arbetaren förvärvar, är upprätthållandet av den arbetskraft som förbrukas i reproduktionen inkluderad. Detta gäller antingen den typiska reproduktionsorganiseringen är familjen eller den ensamme lönearbetaren.

Upprätthållandet av denna arbetskraft som är knuten till reproduktionen, är en kostnad för kapitalet i dubbel mening. För det första därigenom att den ingår i arbetskraftens (den som kapitalet köper) värde; men för det andra därigenom att denna arbetskraft inte är tillgänglig för den kapitalistiska produktionsprocessen och därmed för mervärdeproduktionen.

Frågan är då i vilket perspektiv en kritik av hushållsarbetet skall formuleras.

Det kan knappast i sig självt vara den bristande värderingen och 'värdesättningen' av det, för detta pekar bara i riktning mot dess indragande under kapitalistisk produktion (eller statlig subvention). Tvärtom måste kritiken rikta sig just mot den värdesättande kapitalistiska produktionen och den bestämda strukturering av reproduktionen som följer med den. Dvs reproduktionens isolering som också är materiellt uttryckt i hushållets och hemarbetets organisering.

En antydning till sådan kritik har formulerats på olika sätt med utgångspunkt i den 'onödiga' konsumtion som följer av hushållets och överhuvudtaget reproduktionens samhälleliga struktur: dess organisering i parallella och avgränsade enheter (där var och en har kylskåp, dammsugare, bil osv).

Typiskt ser denna kritik emellertid grunden till denna struktur i kapitalets behov av en marknad och därmed av en organisering av reproduktionen som främjar avsettningen så mycket som möjligt.

Man bortser emellertid här ifrån att lönearbetarnas andel i marknaden inte är större än den lön som de (genom ständig kamp) avtvingar kapitalet. Den kapitalistiska ackumulationen går faktiskt bäst om lönearbetarna begränsar sin konsumtion och därigenom motiverar en begränsning av sin lön.

Det är genom sin ställning som 'producenter' av varan arbetskraft som lönearbetarna tvingas till en bestämd organisering av reproduktionen. Sedd ur en lönearbetarsynvinkel är konsumtionen alltså inte onyttig, även om den tar formen av att 'alla har samma saker'. Onyttig kan den bli först med ett upphävande av lönearbetet och en anorlunda organisering av individernas sam-

lade tillvaro.

Den andra centrala kritikpunkten som har rests mot hemarbetet är utformad som en kritik av den könsliga arbetsdelningen i familjen.

Det är i ljuset av denna arbetsdelning som lönearbetets och reproduktions/hemarbetets olika samhälleliga ställning har betydelse. Kritiken av den bristande samhälleliga 'värderingen' är naturligtvis också riktad mot denna arbetsdelning, men det är viktigt att göra klart för sig om det är hemarbetets ställning som sådan eller den könsliga arbetsdelningen som är kritikens måltavla.

Den könsliga arbetsdelning som innebär att hemarbetet i allt väsentligt ombesörjs av kvinnor, framträder som ett problem först och främst därför att det är förbundet med ett beroende och förtryck, även därigenom att arbetsdelningen upprätthålls trots kvinnans lönearbete.

Hemarbete och könslig arbetsdelning har hittills under kapitalismens historia varit sammankopplade. Om det är riktigt som vi tidigare argumenterat att hemarbetet alltid kommer att vara en (större eller mindre) del av lönearbetartillvaron, skulle det kunna peka mot den slutsatsen att även den könsliga arbetsdelningen hör ihop med lönearbetet.

Men om vi vänder på saken och frågar vad i hemarbetet som egentligen motiverar den könsliga arbetsdelningen, så är det svårt att finna någon hållbar motivering utifrån den hittills förda argumentationen.

Vi kan konstatera att kvinnors skötsel av hemarbetet är kopplad till ett beroende av den manlige lönearbetaren, eftersom han genom försäljningen av sin arbetskraft kommer i besittning av den lön som utgör (huvud)villkoret för bådadas existens. Men hur kan detta förhållande överhuvudtaget upprätthållas?

Svaret kan knappast finnas i själva hushållets existens. Förvisso utvecklas historiskt en del specifika färdigheter och attityder kring den könsliga arbetsdelningen, men det är svårt att föreställa sig att de skulle kunna förbli permanenta under den förutsättningen att kvinnor och män var jämställda som arbetskrafter på den kapitalistiska arbetsmarknaden, där det å sin sida har visat sig

att individernas kvalifikationer är en synnerligen flexibel storhet.

Sammanfattande skulle man kunna ställa upp den tesen att hemarbetet bestäms av lönearbetet, men att dess existens varken kan motivera familjbildningen eller den könsbestämda arbetsdelningen, även om det historiskt ingår i denna arbetsdelning.

Fortplantningen

Det andra centrala momentet i reproduktionen är fortplantningen. Sexualitet, graviditet, försörjning och uppfostran av barn tillhör under kapitalismen lönearbetarnas privatliv. De är ett led i arbetskraftens reproduktion och därför underkastade denna reproduktions samhälleliga struktur.

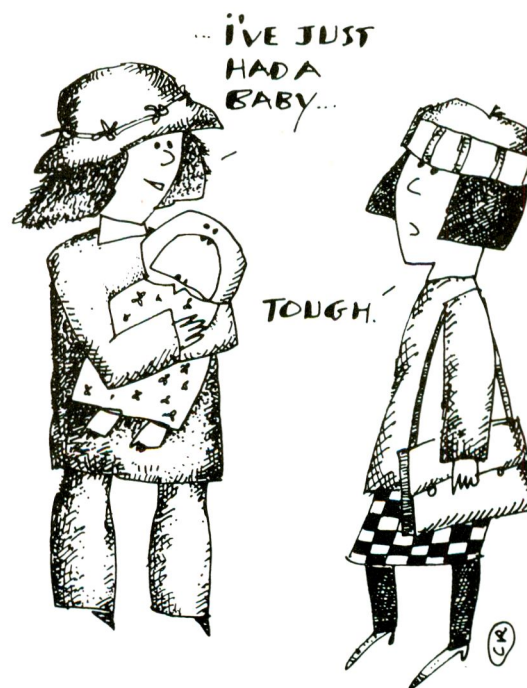
Fortplantningen är under dessa betingelser förknippad med en rad specifika motsättningar, och även här skall jag försöka argumentera för sambandet med arbetskraftens varuform.

Uttrycken 'specifika motsättningar' och 'arbetskraftens varuform' skall här understrykas, eftersom de samband som nedan kommer att dras fram mellan fortplantningen å ena sidan och familjen och den könsliga arbetsdelningen å den andra, annars lätt kan förväxlas med den borgerliga ideologins föreställning om naturgivna biologiska orsaker till den kapitalistiska könsdifferenteringen.

Avsikten är att bidra till att bryta igenom denna föreställning och fö också dess omedelbara motsvarighet där kvinnoförtryckets grundval lokaliseras till ett könsbestämt maktförhållande. Det betyder inte att existensen av sådana maktförhållanden i familjen förnekas. Avsikten är bl a att visa att dessa maktförhållanden har sin väsentligaste grund i kapitalismens ekonomiska omgångsformer.

Förhållandet mellan lönearbete och fortplantning är motsättningsfyllt i tredubbel mening. Försörjningen av barn, deras passning och uppfostran och slutligen graviditet och födsel innebär vart och ett på sitt sätt problem i förhållande till en lönearbetarexistens.

Försörjningen av barn är ett kostnadsmoment i den privata reproduktionen. I den

Teckning Lesley Ruda. Ur *Sour Cream*, utg Sheba Feminist Publishers, 1979.

marxistiska diskussionen betraktas de därför – med hänvisning till Marx' egna resonemang om detta i *Kapitalet* – som ett medbestämmande moment i arbetskraftens värde. Detta är inte felaktigt, men resonemanget måste fördjupas.

Det avgörande är att värdestorleken inte är bestämd i förhållande till den enskilde lönearbetarens reproduktionskostnader; den är en samhällelig bestämning som just på grund av arbetskraftens varuform slår igenom på arbetsmarkanden, dvs i konkurrensförhållandet mellan kapital och lönearbete och mellan lönearbetarna inbördes.

Funktionen hos denna mekanism är – mycket förenklat uttryckt – att lönens storlek inte står i proportion till de individuella försörjningskostnaderna utan bara till de kostnader som är genomsnittliga för en given typ av arbetskraft. Konkurrensen medför att det tendentiellt etableras ett likartat pris för en given varutyp.

Den lönearbetande försörjarens reproduktionsvillkor kommer således att försämrars resp förbättras i förhållande till det antal

barn som skall försörjas, allt eftersom det ligger över eller under det rådande genomsnittet.

Vidare följer att en begränsning av barnantalet på det hela taget måste framstå som en möjlighet för den enskilde lönearbetaren att förbättra sina reproduktionsvillkor. Praktiseras denna strategi av alla eller ett flertal av lönearbetarna, så betyder det naturligtvis också att det genomsnitt som bestämmer värdenivån, förrycks.

Om passning och uppfostran av barn kan vi sammanfattningsvis säga att de tidskrav och den tidsrytm som är knutna till dessa, knappast går att förena med motsvarande krav, som ställs av den kapitalistiska produktionsprocessen och som lönearbetaren måste uppfylla för att behålla sitt lönearbete.

Förhållandet mellan lönearbete och kapital i den betydelsen att arbetskraften, efter det att den sålts, tillhör den kapitalistiska produktionsprocessen (och inte omvänt, att produktionsprocessen tillhör arbetaren), tar sig uttryck i att lönearbete och reproduktionsarbete (här passning/uppfostran) hålls åtskilda i tid, i rum och efter sin sociala form. Kvinnors deltidsarbete som åtminstone i Danmark till stor del varit uttryck för en 'lösning' på denna motsättning, demonstrerar samtidigt klart motsättningsens karaktär, då åtskillnaden i de nämnda dimensionerna ju inte härigenom upphävs. Produktions- och arbetsprocessen har inte anpassats till barnpassningens behov, kopplingen mellan arbete och lön har inte brutits.

Deltidsarbetet demonstrerar samtidigt sambanden i de olika motsättningskomplexen. 'Löser' man alltså passnings- och uppfostransproblemet genom deltidsarbete, så förstärker man samtidigt kostnadsproblemet genom den lägre lönen.

Det sista av de tre motsättningsförhållandena gäller graviditet, födsel, och ev amning.

Man kan här återfinna några av de drag som karakteriserar problemen med barnpassningen, men det avgörande är att dessa motsättningsförhållanden är knutna till kvinnor som en process i och genom deras kropp. Därmed kommer könsskillnaden in i bilden, så tillvida som den utgör en motsätt-

ning till lönearbetet, och såvida det överhuvudtaget sker en fortplantning. Båda dessa förutsättningar skall tas upp kort i nyss nämnd ordning.

Arbetskraftens användning i den kapitalistiska arbetsprocessen innebär för lönearbetaren en arbetsinsats, som tvångsmässigt i möjligaste mån måste vara en genomsnittsinsats. Produktionsprocessen är genom maskiner, arbetsställning osv inriktad på en optimering av mervärdeproduktionen. I denna optimering ingår arbetarens fysiska och psykiska förmåga endast som en faktor bland flera. Vidare ingår den bara som standardiserad genomsnittsfaktor, vilket beror på den utbytbarhet, som är ett grundvillkor för utvecklingen, utvidgningen och inskränkningen av den kapitalistiska produktionsprocessen och som förmedlas över arbetsmarknaden.

Lönearbetarens villkor för att upprätthålla sitt lönearbete är alltså att arbetskraften utan alltför stora avvikelser kan prestera en genomsnittsinsats.

Toleransen inför avvikelser i arbetsinsatsen är å sin sida naturligtvis beroende av förhållandet mellan efterfrågan och utbud på arbetskraft och därmed av kapitalets konjunkturörelser.

Dessa specifika drag i arbetskraftens användning låter sig svårigen förena med de förändringar som en graviditet medför, t ex ändrade behov när det gäller arbetsställning, arbetsrytm och intensitet och de arbetsmedel som används.

Under kapitalismens historia har detta varit ett permanent problem för kvinnliga lönearbetare. Det konkreta uttrycket för motsättningen kan växla från epok till epok och från bransch till bransch, men det grundläggande förhållandet förblir detsamma: genomförande av en graviditet står i motsättning till att upprätthålla en existens som lönearbetare och ju fler graviditeter en kvinna genomför under sin livstid, desto svårare blir det att upprätthålla en lönearbetartillvaro.

Under kapitalismens tidiga historia framträder dessa motsättningar i lönearbetande kvinnors liv mest brutalt. Tvånget att upprätthålla det dagliga lönearbetet (och där-

med att tillhandahålla en standardarbetskraft) innebar en nästan total negligering av graviditeten med fatala konsekvenser för hälsan hos både kvinna och foster. Sedan har dessa förhållanden något modifierats genom den reformistiska arbetarrörelsens kamp men också på grund av ett totalkapitalistiskt intresse av att säkra lönearbetarnas generationsmässiga reproduktion. Då dessa – oftast statliga – regleringar emellertid inte angriper lönearbetet i sig självt, betyder det att de underliggande mekanismerna alltså är verksamma.

En preliminär slutsats här måste vara att motsättningen mellan lönearbete och fortplantning i denna aspekt innebär en systematisk könsdifferentiering när det gäller möjligheten att upprätthålla en individuell lönearbetarexistens.

Om den framlagda argumentationen är riktig, betyder det att vi inte behöver ta vår tillflykt till förakapitalistiska produktionssätt eller till naturen för att finna hållpunkter för en teori om kvinnoförtrycket och ojämlikhet inom lönearbetarklassen. De problem och motsättningar som är förbundna med fortplantningen har sitt upphov inte i naturen utan i lönearbetet.

Vidare betyder det att man kan undvika den näraliggande cirkelbevisningen som grovt skisserat uppstår när kvinnors sämre villkor på arbetsmarknaden (lägre lön, sämre arbetsvillkor m m) motiveras utifrån en sämre ställning i familjen (skötsel av det reproduktiva arbetet) och omvänt den sämre ställningen i familjen motiveras med den sämre ställningen på arbetsmarknaden.

Tesen är att alla dessa förhållanden är uttryck för samma grundläggande motsättning mellan lönearbete och fortplantning.

Men fortfarande är en rad frågor obesvarade: hurdan är förbindelsen mellan detta sistnämnda motsättningsförhållande och familjebildningen? Vad betyder familjebildningen för de två andra motsättningsförhållandena? Varför måste kvinnor åta sig både barnpassning och hushållsarbete? Och varför får lönearbetare överhuvudtaget barn?

Jag vill genast säga att det enligt min uppfattning inte utan vidare är möjligt att lägga fram en motivering för familjebildandet ut-

ifrån den föregående argumentationen.

Denna argumentation har först och främst syftat till att få fram dessa frågor så klart som möjligt. Dock kan man peka på en rad karakteristiska förhållanden hos lönearbetarfamiljen på den grundval vi lagt fram.

Familjebildningen betyder en modifikation av motsättningen mellan lönearbete och fortplantning därigenom, att mannens lönearbete kan behållas som familjens existensgrundval i samband med graviditet och födsel. Skillnaden mellan den kvinnliga och manliga arbetskraftens möjligheter att säkra sin besittare en individuell existens pekar fram mot en könslig arbetsdelning i reproduktionen, som gäller både fortplantningen och hushållsarbetet. Etableringen av denna arbetsdelning hindrar inte att kvinnor har lönearbete; men de kan förstås som en tillskottsning av den grundläggande motsättningen i detta lönearbete och därmed som ett väsentligt villkor för vad som i den löpande debatten har betecknats som kvinnors marginella placering på arbetsmarknaden.

De olika grundvillkoren när det gäller upprätthållandet av en individuell existens ger vidare en utgångspunkt till att förstå det personligt förmedlade maktförhållandet i familjen. Ett maktförhållande som bl a ingår i upprätthållandet av den könsliga arbetsdelningen.

Arbetskraftens varuform betyder att förhållandet mellan produktion och reproduktion är individualiserad. Detta pekar på lönearbetarfamiljen som en i princip skröplig konstruktion. Det grundläggande materiella existensvillkoret är för den manlige lönearbetaren förhållandet till kapitalet och inte familjerelationen. Detta betyder en alltid närvarande möjlighet för familjerelationens upplösning.

Denna möjlighet blir inte mindre när kvinnan har möjlighet att upprätthålla sin egen existens genom lönearbete. Mellan dessa två extremer – mannen som ensamförsörjare och kvinnan och mannen som jämställda lönearbetare, – finns ett antal variationer som vid olika historiska tidpunkter och i olika lönearbetarskikt har varit förhärskande. Den faktiskt rådande variationen har

naturligtvis betydelse för familjeupplösningens konsekvenser och därmed för de sociala problem som för den enskilde och för samhället är förbundna med denna.

En summering av det föregående måste leda till den slutsatsen att de villkor som det kapitalistiska produktionssättet i grunden sätter för lönearbetarnas fortplantning, har avgörande betydelse för kvinnors och mäns ojämlika situation, för relationerna i familjen, för kvinnoförtrycket.

För kvinnor betyder fortplantningen en blockering av en jämställd lönearbetarexistens under de samhälleligt givna betingelserna. Men också för män betyder fortplantningen en belastning av existensen, om inte annat så som kostnadsfaktor.

Överhuvudtaget är det att ha barn en belastning av reproduktionssituationen. Det betyder en ökning av reproduktionskostnaderna, som på grund av lönebildningens mekanismer inte motsvaras av en höjning av den individuella lönen. Det betyder en belastning av den givna reproduktionstiden som är avgränsad genom den samhälleligt konstituerade normerade arbetstiden. Det kommer i konflikt med den konstituerade dygnsrytmen osv.

Sätts reproduktionens och barnens behov framför lönearbetet, hotas reproduktionens materiella grundval genom en reducerad eller bortfallen löneinkomst.

Varför får lönearbetare överhuvudtaget barn?

Ser man tillbaka på kapitalismens historia kan det verka helt obegripligt att barn har varit ett så givet drag i lönearbetarens tillvaro. I stort sett har det alltid för individen betytt en försämring av en redan eländig situation.

Samma historiska förlopp visar då också att antalet barn i lönearbetarfamiljen i stort sett har visat en ständig nedåtgående kurva. Och det trots en rad statliga åtgärder för att kompensera fortplantningens mest brutala konsekvenser.

Man kan i denna utveckling se en växande anpassning till lönearbetets villkor, en växande lönearbetarrationalitet. Men varför har denna rationalitet inte slagit igenom tidigare? När den borgerliga vetenskapen

försöker förklara den fortsatta nedgången i fortplantningen hänvisar man oftast till preventivteknikens utveckling.

Det kan i förstone verka uppenbart att preventivteknik är en förutsättning för att kontrollera fortplantningen. Å andra sidan finns det inget tvingande skäl att anta att den mänskliga sexualiteten utan preventivteknik måste resultera i fortplantning.

Detta ställer åter frågan om varför sexualiteten har bundits till en helt bestämd form, och varför lönearbetarna inte för längesedan frigjort sig från denna form. Formuleringen av dessa frågor bryter naturligtvis på ett avgörande sätt med den föreställningen att det skulle vara naturligt för människor att få barn, att de oavsett sociala omständigheter skulle ha en naturgiven drift eller behov av det.

Det är möjligt att det – för att besvara denna centrala fråga – ändå är nödvändigt att gå tillbaka till kapitalismens förhistoria. Men det sker då ur den synvinkeln att familjen inte är en given sak, att kopplingen mellan sexualitet och fortplantning heller inte är något givet.

Jag ser mig inte i stånd att fullfölja frågan här. I stället vill jag hänvisa till Heinsohn/Knieper/Steigers bok *Menschenproduktion*, som utifrån några av de resonemang som även här lagts fram försöker påvisa att kopplingen mellan sexualitet, fortplantning och familj är en produkt av den förkapitalistiska statsmaktens försök att reglera och öka folkmängden mot bakgrund av ändringar i den samhällsekonomiska strukturen på 14–1500-talen och framåt.

De argumenterar för att denna koppling etableras genom ett systematiskt undertryckande av icke äktenskaplig och icke fortplantningsresulterande sexualitet och av faktiskt existerande preventionskunskap. Ett undertryckande som är så omfattande och förankras så djupt i individen att det förblir ett avgörande moment i deras 'social-karaktär' långt fram i kapitalismens historia trots den formella frihet de som lönearbetare förvärfvar att själva disponera över sin reproduktiva existens.

Även om förklaringen alltså här söks i förkapitalistiska förhållanden, så betyder den

samtidigt ett radikalt brott med den borgerliga ideologins uppfattning av familjen som en naturlig institution. Härigenom öppnas möjligheten att tänka sig familjens nuvarande funktioner såsom något som inte med nödvändighet är bundet till denna organisationsform.

Som avslutning skall jag kort beröra begreppen jämställdhet och frigörelse som de framstår mot bakgrund av resonemanget ovan.

Jämställdhet måste under kapitalistiska villkor betyda jämställdhet som lönearbete. De grundläggande mekanismerna i det kapitalistiska produktionssättet, som här har dragits fram med utgångspunkt i arbetskraftens varuform, innebär att jämställdhetens materiella villkor är knutna till en existens med utgångspunkt i eget lönearbete för både kvinnor och män. Detta är villkoret för att mäns ställning som (huvud)försörjare skall upphävas och därmed också villkoret för att en lika fördelning av reproduktionsarbetet skall kunna genomföras eller genomdrivas (om inte annat så genom familjens upplösning).

I kapitalismens egen utveckling tycks det finnas två sätt angivna, som dessa villkor kan uppfyllas på. Det ena är barnlöshet, det andra är en fortsatt utbyggnad av olika statliga åtgärder, t ex på barninstitutionsområdet, när det gäller graviditetsledighet och garantier rörande graviditetsledighet, olika ekonomiska bidrag till försörjare etc.

Barnlösheten innebär en ultimativ anpassning till lönearbetets betingelser, medan statsingripandena betyder att jämställdheten i växande grad blir beroende av den borgerliga staten. Detta beroende ställer åtminstone två problem.

För det första är den statliga politiken beroende av kapitalackumulationens konjunkturen. De ingrepp som skall säkra jämställdheten kommer därför själva att bli beroende av dessa konjunkturen.

För det andra kommer den statliga kontrollen över lönearbetarnas existens att byggas ut i takt med ingreppens omfattning och antal.

Detta sista förhållande kan kort exemplifieras med daginstitutionerna. Å ena sidan

har daghemsutbyggnaden i Danmark medverkat till att det ökade samhälleliga arbetskraftsbehovet bl a har fyllts genom en avsevärd ökning av antalet kvinnliga lönearbete. Å andra sidan betyder det att en mycket väsentlig del av barnens socialisering blir direkt statligt förmedlad och underkastad statlig kontroll.

Det som jag vill peka på är de negativa sidor hos kapitalismen som jämställdheten drar fram i ljuset.

Det är säkert möjligt att det genom en kombination av de två tendenserna allt färre barn och allt mer (om än beroende på konjunkturen) utbyggda statsingrepp kommer att utvecklas en växande grad av jämställdhet mellan kvinnor och män.

En sådan jämställdhet innebär sås per definition en fri och självständig existens för kvinnor i lönearbetets betydelse av fri och självständig. Härigenom innebär den vidare det väsentliga att den pervertering av förhållandet mellan könen som hittills har karakteriserat kapitalismen, mister sin grundval.

Jämställdhet betyder emellertid inte frigörelse från lönearbetet. Arbetskraften förblir en vara och individens existens kommer alltjämt att vara underlagd kapitalismens tvångsmekanismer, så som de bl a skisserats tidigare i denna artikel.

Dessa förhållanden har inte nämnts för att gå emot kampen för jämställdhet utan för att peka på det negativa förhållandet hos kapitalismen, att den är förbunden med konsekvenser som dessa. Alltså antingen barnlöshet och/eller omfattande statliga ingrepp.

Det måste vara kapitalismkritikens uppgift att för det första ta upp dessa förhållanden och för det andra att göra det i ett perspektiv, som når utöver familjeförhållandena i snäv mening och tar sikte på lönearbetarexistensen överhuvudtaget.

Ur en socialistisk synvinkel måste frigörelse vara frigörelse från lönearbetet.

Översättning: Anita Göransson

LITTERATURLISTA

- Arnfred S. Familien i den politiske økonomi i *Kvindesituation og kvindebevægelse under kapitalismen* Nordisk Sommeruniversitets skriftserie nr 4, Kongerslev 1974.
- Benston, M. Kvinnofrigörelsens politiska ekonomi i Matthis/Vestbro ed *Kvinnokamp*, Hagalund 1971.
- Dalgaard, L. *Familiens udvikling og funktion under kapitalismen*, Århus 1974.
- Författarkollektiv Arbejderkvinder og uligeløn i *Den tyske historiker* nr 13, Århus 1978.
- Heinsohn, G. m fl *Theorie des Familienrechts: Geschlechtsrolleaufhebung, Kindervernachlässigung, Geburtsrückgang* Frankfurt a M, 1974.
- Heinsohn, G. m fl *Menschenproduktion*, Frankfurt a M, 1979.
- Geertsen, K. *Arbejderkvinder i Danmark 1914-24*, SFAH skriftserie nr. 5, Kongerslev 1977.
- Holt, B. Hemarbetets problem i *Zenit* nr 4, Lund 1975.
- Holter, H. Historisk utvikling av familien i Nord-Europa i Holter m fl *Familjen i klassesamfundet*, Oslo 1975.
- Holzinger, L. *Gesellschaftliche Arbeit und private Hauswirtschaft*, Starnberg 1974.
- Højgaard, L. Arbejdskraftens reproduktion – et kvindeproblem? i *Historievidenskab* nr 16, Kongerslev 1978.
- Kontos, S. m fl Hausarbeit im Kapitalismus i *Beiträge zur feministischen Theorie und Praxis* nr 1, München 1978.
- Milhoffer, P. *Familie og klasse*, København 1975.
- Nielsen, P. L. Arbejdskraftens reproduktions og reproduktionsform, *Sociologi* nr 1, Sociologisk Institut, Københavns Universitet 1979.
- Plum E/Schmidt D. Kvindefrigørelse er mere end ligestilling. *Instituttets Skriftserie* nr 4, RUC – Institut for Socialvidenskab 1980.
- Rosenbaum, H. ed *Familie und Gesellschaftsstruktur*, Frankfurt a M 1974.

SUMMARY

How should an analysis of the reproduction labor processes and their social relations be tackled? From what starting point should the wage laboring family, its sexual differentiation and oppression, housework and reproduction be analyzed?

A basic requirement must be that such an analysis combine the criticism of these conditions with that of capitalism. How is the family linked to capitalism, or in other words, how is the reproduction of labor power linked to production?

There is no need to resort to pre-capitalist modes of production in order to explain the familial organization of reproduction under capitalism. Peder Laerke Nielsen argues that the commodity form of labor power is the central methodological category here, since it constitutes the link between the wage laborer's productive and reproductive existence, respectively.

The commodity form of labor power means competition among wage laborers. This competition in its turn implies a certain limitation of reproduction. The fact that the wage laborer is compelled to sell her/his labor power on a market defines the familial organization of reproduction; the limits, conditions and contradictions of the family.

The commodity form also causes the separation between production and reproduction. This separation is necessary in order to enable the representation of the familial organization as something given and natural, isolated from the relationship between capital and wage labor. It is also necessary to enable the buying and selling of labor power. However, there is also a connection between production and reproduction. Labor power must be produced before it is sold on the market. Separation and connection are two sides of the same thing: they both refer to the fact that capitalist production necessitates wage labor. The labor power is tied to the wage laborer as a person, and he/she must accompany it into the production process, submitting and adapting to the buyer's use of it. In comparison, the reproductive existence is viewed as liberty. But in reality the amount of freedom that it offers is modified and limited by the basic fact that the labor power must be reproduced. No wage laborer can free her/himself from the connection between individual success on the labor market, work results, work conditions and wages, on one hand, and the reproduction opportunities and specific needs of reproduction imposed by a specific consumption of labor power, on the other hand. These compulsory conditions are internalized by the wage laborer's consciousness, that is, they become a part of his/her comprehension of his/her identity and of society.

Peder Laerke Nielsen points out three aspects of contradictions between wage labor and reproduction, namely the cost of having children; their upbringing and care; and pregnancy and birth. Pregnancy and birth refer to the woman's body and therefore this is the only contradiction that means a systematic sexual differentiation when it comes to maintaining one's individual life as a wage laborer. The basic preconditions that the capitalist mode of production sets for reproduction, determine the unequal position of men and women, determine the relations within the family, and the oppression of women. The problems and contradictions in connection with reproduction arise, not from nature, but from wage labor.

Peder Laerke Nielsen points out that his argu-

ment leads up to some important questions: considering the difficulties in combining wage labor with child-care, why do wage laborers have children at all? Why does the wage laboring family still exist?

Raising a family means a modification of the individuality of reproduction that the commodity form seems to imply. But it is also a modification of the contradiction between wage labor and reproduction, since the husband's wage is kept as the basis of the family's existence during pregnancy and childbirth.

The main explanation, however, is found in the attempts by the pre-capitalist state in the 15th and 16th centuries to suppress non-marital and pre-marital child-bearing sexuality and to suppress existing knowledge of contraceptive techniques. This suppression was so deeply imposed upon individuals that it is still today an essential part of our 'social character'.

The decreasing birth rate in Denmark and other countries is a manifestation of growing rationality among wage laborers. There are two possible alternatives for the future, given the equality of men and women as wage laborers: either wage laborers will bear no children at all, or state intervention in child care will grow substantially, diminishing the relative privacy and liberty of action of families. But liberation, from a socialist point of view, is only possible as the liberation from wage labor.

Peder Lærke Nielsen
Roskilde universitetscenter
Postbox 260
4000-Roskilde, Denmark